

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «**Соціальна психологія**»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема 5. Група як соціально-психологічний феномен. Соціально-психологічні характеристики малої соціальної групи.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри
соціології та психології
Протокол № 8 від 15.08.2023 р.

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат біологічних наук,
доцент Шахова О.Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри психології та педагогіки Харківської державної академії культури, кандидат психологічних наук, доцент Віденєєв І.О.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

План лекції

1. Поняття групи в соціальній психології.
2. Види соціальних груп.
3. Поняття та функції малої групи.
4. Основні характеристики малої групи.

Рекомендована література:

Основна

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с
3. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Допоміжна:

4. Бандурка А.М., Землянская Е.В. Психология руководителя: монография Х. : Золотая миля, 2013. 720 с.
5. Скорюк В.Д. Соціальна психологія в схемах і коментарях: учб.-практ. пос. Київ : Сварог, 2017. 207 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

6. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
7. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
8. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>

Текст лекції.

1. Поняття групи в соціальній психології

У соціальній психології вивченню проблем малої групи присвячена велика кількість робіт. Мала група є предметом пильної уваги як в закордонній, так і у вітчизняній науці. Західна соціальна психологія, зокрема американська, в більшості випадків вивчає процеси, що відбуваються в малій групі, в лабораторних умовах. Соціальними психологами підбираються випробовувані і штучно формується група, перед якою ставиться мета і створюється ряд труднощів, найчастіше когнітивного характеру. Таким чином, вчені намагаються моделювати процеси реальних малих груп і встановлювати закономірності взаємодії людей.

Людина, як відомо, живе і працює спільно з іншими людьми, утворюючи з ними різноманітні спільності, які в звичайному житті представлені у вигляді багатьох чисельних груп. Далеко не будь-яку сукупність людей можна назвати групою в строгому значенні цього слова.

Сукупність людей, що існує до утворення групи, називається конгломератом. Конгломерат - це з'єднання людей, що випадково опинилися в певному місці в певний час.

Нестійка, випадкова група називається квазігрупою. Квазігрупа може перетворитися в соціальну групу, якщо в ході постійної взаємодії зростатиме ступінь соціального контролю між її членами.

Відмінні особливості квазігруп :

- спонтанність створення;
- нестійкість взаємозв'язків;
- відсутність різноманітності у взаємодіях;
- короткочасність спільних дій.

Немає однозначності у визначеннях поняття групи.

Р.Мертон: «Група - це сукупність людей, які певним чином взаємодіють один з одним, усвідомлюють свою належність до неї і вважаються її членами з точки зору інших. Головні риси групи: 1) певний спосіб взаємодії; 2) почуття належності до групи ("ми"); 3) ідентичність групи з точки зору сторонніх осіб».

Г.М.Андрєєва: «Група - це реально існуюче утворення, в якому люди зібрані разом, об'єднані якоюсь загальною ознакою, різновидом спільної діяльності або поміщені в певні ідентичні умови, обставини та певним чином усвідомлюють належність до неї».

Групоутворення - це процес перетворення випадкової спільності людей в працездатну малу групу. Для того щоб склалася така група, необхідне дотримання певних умов, таких як.

1. Наявність загальної території, на якій люди можуть зібратися разом, познайомитися та обговорити завдання, що стоять перед ними. Для організації зазвичай потрібне спеціальне приміщення, де можливе виконання спільної роботи.
2. Безпосередній контакт людей, необхідний для їх знайомства, встановлення офіційних та неофіційних взаємин. Спілкування людей між собою - це неодмінна умова спільної діяльності.
3. Час взаємодії. Встановлення міцних контактів і трудових зв'язків не відбувається миттєво. Необхідний час, в ході якого розгортається динаміка групової взаємодії.
4. Чисельність групи. Кількість членів групи є важливою змінною, що впливає на групову поведінку. В соціальній психології встановлено, що ефективність групи і динаміка протікання групових процесів залежить від її чисельності. Група може бути або дуже маленькою, або занадто великою, щоб працювати з оптимальною ефективністю. Під час обговорення цього питання слід говорити про мінімальну, максимальну та оптимальну чисельність. Мінімальна чисельність групи - 2-3 людини, максимальна - від 25 до 40 осіб. Складність викликає визначення оптимальної чисельності.

2. Види соціальних груп.

Г. Андрєєва пропонує узяти за основу наступну класифікацію груп.

За мірою реальності.

- **Умовні.** Коли для розрізнення груп критерій вигадується - вони називаються умовними (професійні, вікові). Іноді члени цих груп не підозрюють про існування один одного. Умовні групи, як правило, створюються для проведення досліджень (студенти ВНЗ м. Харкова, безробітні України і т.д.).
- **Реальні групи.** У свою чергу, діляться на:

а). *Лабораторні* - групи, що спеціально створюються для вирішення наукових завдань, проведення досліджень. Підрозділяються на:

- експериментальні - схильні до дії чинника, що вивчається;
- контрольні - виконання завдань відбувається без дії чинника, що вивчається.
- б) *Природні* - групи, що функціонують в реальних життєвих ситуаціях.

За розміром і соціально-психологічними характеристиками реальні групи підрозділяються на:

- малі;
- великі.

Малі - це групи, що зазвичай налічують від двох-трьох до декількох десятків осіб, в яких відносини складаються у формі безпосередніх особистих контактів.

Великою називають таку групу, яка занадто численна, щоб усі її члени могли підтримувати між собою безпосередній контакт.

Великі групи прийнято ділити на два види:

- *стійкі (організовані)* - соціальні класи, етнічні групи та ін.
- *стихійні (неорганізовані)* групи - спільності людей, що мимоволі, спонтанно виникають.

За організаційним критерієм.

- *Формальні* - групи організовано оформлені (у ВНЗ, військовому колективі). У них членство, положення, поведінка та взаємовідносини між членами регламентуються офіційними правилами, приписами, домовленостями. В них строго розподілені статуси, ролі, функції, форми їх виконання; є внутрішня структура. Основним механізмом їх формування є спільна діяльність людей. Міжособистісні відносини встановлюються всередині офіційних рамок.

- *Неформальні* - групи організаційно не оформлені (у вуличній компанії, рибалка на одному водоймі). Зароджуються довільно, стихійно (як у рамках формальних груп, так і поза ними) на основі симпатій, схожості інтересів, освіти, особових характеристик. Це завжди соціально-психологічна структура.

Г.Андрєєва вказує, що коректніше було б говорити не про формальні та неформальні групи, а про формальні і неформальні структури малих груп.

За характером взаємовідносин (за мірою близькості) між членами групи.

Первинні. У первинних групах контакти носять особовий та загальний характер (сім'я, дружня компанія, закохані). Первинні групи відрізняються нечисленністю, просторовою близькістю її членів, тривалістю існування, єдністю цілей, добровільністю входження до групи, неформальними стосунками.

Вторинні. У вторинних групах люди опосередковано пов'язані спільною діяльністю з досягнення спільної мети. Тут безпосередні контакти можливі, але можуть бути повністю або частково відсутніми.

Малі групи можуть бути як первинними, так і вторинними. Великі групи можуть бути тільки вторинними

За мірою психологічного прийняття (значущості):

Референтні групи

Групи членства.

Референтна група - це реальна або умовна соціальна спільність, що є еталоном для індивіда. Референтною група для людини стає тоді, коли групові цінності, норми та оцінки стають для нього особисто значимими. Вперше термін "референтна група" використав Г.Хаймен.

Функції референтних груп: нормативна (задавати норми поведінки) та порівняльна (оцінна). В зв'язку з цим Келлі запропонував розрізняти два типи референтних груп: нормативні, в яких індивід прагне отримати і зберегти визнання або прагне стати їх членом, та порівняльні, цінності членів якої людина вважає точкою відліку для співвідношення або порівняння своїх оцінок і самооцінок. Референтні групи можуть бути реальними і уявними.

Група членства - реальна група, членом якої є індивід. В даному випадку група розглядається як місце перебування особистості.

За часом існування:

Тимчасові - лабораторні та природні групи, в яких взаємодія може бути одномоментною, випадковою, тимчасовою (в поїзді, на екскурсії, на мітингу, на вечірці)

Постійні - стабільна група, тривало існуюча, з досить стабільними міжособистісними стосунками (сім'я, бригада, спортивна команда).

3. Поняття та функції малої групи.

За Г.Андреєвою *мала група* - це нечисленна за складом група, члени якої об'єднані загальною соціальною діяльністю та знаходяться у безпосередньому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних стосунків, групових норм, групових процесів. В малій групі громадські стосунки представлені у формі безпосередніх особистих контактів.

До основних функцій малої групи відносяться:

1. Функція соціалізації - індивід знайомиться з нормами, традиціями, ритуалами та іншими законами життя, прийнятими в суспільстві.
2. Інструментальна функція - в інструментальних групах (екіпаж, робоча бригада, вчительський колектив) досягти мети завжди легше саме в групі, ніж одній людині. Тобто група – це "інструмент" досягнення цілей.
3. Експресивна функція - задоволення прагнення учасників групи до соціального схвалення, поваги та довіри.
4. Функція підтвердження - пізнання і підтвердження себе у власних очах в ході спілкування з іншими людьми.
5. Функція психологічної підтримки - завдяки організації та розподіленню ролей учасники групи працюють (захищаються) ефективніше, діючи колективно.

6. Впорядкування взаємодії.

Одне з найбільш дискусійних питань – це *розмір малої групи*. Група з якою кількістю людей може вважатися малою групою?

Як правило, в якості нижньої межі вказується на дві або три людини (діада або триада). Дискусія з цього приводу триває і досі.

Щодо верхньої межі, то Г.Андреєва вважає, що до розміру малої групи необхідно підходити, спираючись на принцип аналізу груп. Оскільки мала

група - це реально існуюча група, яка є суб'єктом діяльності, то логічним є не встановлювати жорстку верхню межу, а приймати за верхню межу реально існуючий розмір групи. Ця межа продиктована потребою спільної групової діяльності (наприклад, шкільний клас - 25, екіпаж танка - 4 і тому подібне).

4. Основні характеристики малої групи.

Прийнято розрізняти наступні характеристики малої групи :

- композиція (склад);
- структура групи;
- групові процеси;
- групові норми і цінності;
- система санкцій.

Композиція групи - це її склад, тобто сукупність стійких соціально-психологічних характеристик членів групи, значимих з точки зору складу групи як цілого. Композиційну структуру можна описати з точки зору таких характеристик як вік, стать, професія, національність, соціальне положення членів групи і тощо.

Структура групи.

Будь-яка група має ту чи іншу структуру - певну сукупність відносно стійких взаємозв'язків між її членами. Особливості цих взаємозв'язків обумовлюють всю життєдіяльність групи, включаючи продуктивність і задоволеність її членів.

Соціально-психологічна структура включає наступні підструктури:

- міжособистісних стосунків (переваг);
- ролеву структуру;
- владу;
- комунікативну структуру.

Структура міжособистісних стосунків в малій групі - цей прояв сукупності реальних міжособистісних зв'язків її членів, існуючих між людьми симпатій та антипатій. Вони легко визначаються за допомогою методу соціометрії (соціометрична структура малої групи). Основні характеристики соціометричної структури :

- соціометричний статус (лідер, аутсайдер або високий, середній, низький статус тощо. Можуть бути різні лідери: функціональний, найбільш успішний в рішенні групових задач, емоційний, який є "стержнем" емоційних стосунків в групі і таке інше).

- наявність мікрогруп і характер стосунків між ними;
- відносне число взаємних переваг (соціометрична згуртованість групи).

Рольова структура - це сукупність зв'язків і стосунків між індивідами, які характеризуються розподілом між ними групових ролей, тобто типових способів поведінки, що пропонуються, очікуваних і таких, що реалізуються учасниками групового процесу. Наприклад, генератор ідей, "експерт", "критик", "організатор", "натхненник", "примиритель" тощо.

Структура влади і впливу - психологічний розподіл стосунків між носіями влади (керівник, лідер) і підлеглими. Роль тих, що володарюють - дія на статус і поведінку підлеглих. Роль підлеглих - покора волі, що диктується згори. Структура влади - необхідний елемент життєдіяльності будь-якої соціальної системи.

Комунікативна структура малої групи - це сукупність позицій членів малої групи в системах інформаційних потоків, існуючих як між ними самими, так і в зовнішньому оточенні. Володіння останніми - важливий показник положення члена групи, оскільки доступ до отримання і зберігання інформації забезпечує йому в ній особливу роль, додаткові привілеї.

Групові процеси - ті процеси, що відображають формування, розвиток і функціонування групи (конформізм, лідерство, згуртованість, клімат, процес ухвалення групового рішення і таке інше).

Групові норми - соціальні норми, що розділяються членами групи. Тобто, це певні правила, вироблені групою, прийняті нею, яким повинна підкорятися поведінка її членів, щоб їх спільна діяльність була можлива. Норми створюються на підставі групових цінностей (і загальнолюдських та вироблених саме в цій групі). Існує поняття: міра прийняття норм кожним членом групи (хтось дотримується, хтось ні).

Групові санкції - механізм, за допомогою якого група регулює дотримання її членами групових норм. Залежно від того, з якої структури стосунків виходять санкції, вони діляться на формальні і неформальні, на позитивні і негативні.